

Intersubjektiivisuuden ongelma Schütz ja Garfinkel

Jari Aro

Sosiologian historia -luentosarja
Jyväskylän yliopisto 11.10.2012

Luennon aiheet ja kysymykset

- Max Weber sosiaalisen toiminnan ohjelma
- Alfred Schütz fenomenologinen sosiologia
- Harold Garfinkel etnometodologia

- Intersubjektiivisuuden ongelmatiikka muodostaa sosiologiassa yhden keskeisen teoreettisen näkemyksen "sosiaalisuudesta"
- Miten yhteinen ymmärrys muodostuu vuorovaikutuksessa? Miten muiden ihmisten toiminnan tarkoituksia voidaan ymmärtää? Miten sosiaalinen järjestys muodostuu vuorovaikutuksen kuluessa?

Sosiaalinen toiminta – Weberin ohjelma

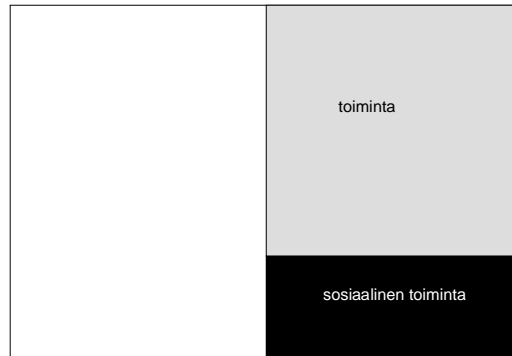
- Max Weber esitti *Wirtschaft und Gesellschaft* teoksessa (1921/1922) sosiaalisen toiminnan teorian käsitteistön
- Toiminnan teorian käsitteiden avulla Weber katsoi mahdolliseksi tutkia kaikkia yhteiskuntia ja sivilisaatioita. *W&G* teoksessa käytetäänkin runsaasti aineistoa eri korkeakulttuureiden historiasta.
- Lisäksi peruskäsitteiden avulla voidaan analysoida erilaisia yhteiskunnallisen toiminnan alueita, joilla kullakin on omat eriytyneet toiminnan rationaalisuuden periaatteensa
- *W&G* sisältää laajassa mielessä talouden, politiikan ja uskonnon sosiologiat

- Sosiologia on tiede, joka **ymmärtää tulkiten sosiaalista toimintaa** ja siten **selittää** sen kulun ja sen vaikutusten syitä.
- **Inhimillinen käyttäytyminen on toimintaa**, sikäli kuin toimija tai toimijat liittävät siihen **subjektiivisen merkityksen**.
- **Sosiaalista toimintaa** on sellainen toiminta, joka on yhteydessä – toimijan tai toimijoiden tarkoittamassa merkityksessä – muiden käyttäytymiseen ja orientoituu sen mukaisesti omassa kulussaan.
- ”Yhteiskunta rakentuu, kun ihmiset luovat itselleen ymmärrystä toistensa toiminnan tarkoitetusta mielestä ja antavat tämän ymmärryksensä mukaan omalle toiminnalleen tarkoitetun mielen, jolloin se suhteutuu tämän mielen puolesta toisten toimintaan ja ohjautuu suhteessa siihen.” (Veikko Pietilän tiivistys)

Käyttäytyminen, toiminta ja sosiaalinen toiminta

Inhimillinen käyttäytyminen

- Kuvion koko ala viittaa käyttäytymiseen (verhalten)
- Toiminta (handeln) on itsetietoista käyttäytymistä, jossa toimija antaa tapahtumille subjektiivisen merkityksen
- Sosiaalinen toiminta (soziales handeln) on muiden toimijoiden tapahtumille antamiin subjektiivisiin merkityksiin suuntautuvaa ja ne huomioon ottavaa toimintaa

- Kaikki käyttäytyminen ei siis ole sellaista, jolle toimija antaa jonkin merkityksen (motiivin, tarkoituksen, intressin)
- Esimerkiksi reagointi ympäristön ärsykkeisiin tai rutiinimainen toistava käyttäytyminen eivät sisällä subjektiivista merkitystä
- Weber teki sosiologisen yhteiskuntateorian kannalta tärkeän erottelun toiminnan tyyppien välillä sen suhteen, kuinka itsetietoisesta tai subjektiivisesti merkityksellisestä toiminnasta niissä on kysymys

Sosiaalisen toiminnan orientaation tyypit

- **instrumentaalisesti rationaalinen eli päämäärarationaalinen toiminta.** Toimija käyttää oletuksia ympäristöstä ja muiden ihmisten käyttäytymisestä edellytyksinä tai keinoina, joiden avulla hän tavoittelee harkitusti oman toimintansa päämääriä.
- **arvorationaalinen toiminta.** Tietoinen ja itseisarvoinen sitoutuminen johonkin arvopäämäärään toiminnassa riippumatta onnistumisen mahdollisuuksista.
- **affektuaalinen toiminta.** Toimintaa määrittää toimijan emotionaaliset mielentilat.
- **traditionaalinen toiminta.** Tapojen ja tottumusten mukainen toiminta.
- Instrumentaalisesti rationaalinen toiminnan tyyppi on arvorationaalisen, affektiivisen ja traditionaalisen tyyppin mitta

Alfred Schütz

- 1899 Itävalta – 1959 USA
- opiskeli oikeustiedettä
- työskenteli vientikauppaa harjoittavassa pankkiiriliikkeessä
- 1932 Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt (suom. Sosiaalisen maailman merkityksenkäs rakentuminen, 2007)
- 1939 muutti Yhdysvaltoihin, osa-aikainen professori New School for Social Research in New York
- Collected Papers 1-4
- Keskenjäänyt teos Die Strukturen der Lebenswelt (julkaistiin 1973)
- Merkittävä vaikutus: Thomas Luckmann ja Peter L. Berger; The Social Construction of Reality, 1966 (suom. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen, 1994)

Schütz – intersubjektiivisuus ja sosiaalinen toiminta

- Alfred Schütz yhdisti Husserlin fenomenologista filosofiaa ja Weberin sosiaalisen toiminnan teoriaa ("Sosiaalisen maailman merkityksenkäs rakentuminen" 1932)
- Schütz oli tyytymätön Weberin toiminnan teoriaan:
 - kuinka toimija antaa toiminnalleen tarkoitetun mielen
 - kuinka muut luovat itselleen sitä koskevaa ymmärrystä
- Schützinkin lähtökohdaksi on elämämaailma, Lebenswelt, arkisten tapahtumien ja instituutioiden maailma, jonka tavalliset yhteiskunnan jäsenet yhä uudelleen tuottavat ja luovat ilman, että ovat siitä välttämättä tietoisia

- Kokemukset ovat aina subjektiivisia eikä meillä ole keinoa tavoittaa toisen ihmisen kokemusta
- Arkielämässä toimitaan tyypittyneen tiedon varassa; kaikilla on kokemuksen perusteella käytettävissään tietoa tyypillisistä motiiveista, toimijoiden identiteeteistä ja toiminnasta tyypillisissä olosuhteissa
- Arkikokemuksen keskeinen tehtävä on selvittää "mitä täällä on tekeillä"
- Arkitieto on riittävä ymmärtämisen väline, arkitiedon tyypittyneen tiedon mallit (ns. tyyppikonstruktit) ovat yhteisiä ja jaettuja

Intersubjekttiivisen ymmärryksen perusprosessit

- Toimijan kokemus sijoittuu aina jo valmiiksi tuttuun käsitykseen joka muodostuu sillä hetkellä kyseenalaistamattomasta käsillä olevasta tietovarannosta
- Tietovaranto sisältää 1) havaittujen asioiden tyypikonstruktit (ideaalityypit) ja 2) tyypitetyn tiedon siitä miten erilaisia toimia tehdään
- Suurinta osaa kunkin hetkisestä tietovarannosta pidetään pätevänä kunnes toisin ilmenee. Tietovarannon riittävyttä ei jatkuvasti testata. Sitä arvioidaan vain, jos maailma yhtäkkiä osoittautuu odotusten vastaiseksi.
- Suuri osa tyypikonstrukteista omaksutaan sosialisoinnin kautta ja ne ovat alkuperältään sosiaalisia ja niiden omaksuminen edellyttää intersubjektiiivisuutta.

- Schützille intersubjektiiivisuus on käytännöllinen ongelma: miten toimijat voivat jakaa yhteisiä kokemuksia ja kuinka he pystyvät kommunikoimaan niistä jos kokemukset ovat aina subjektiiivisia?
- Subjektiiiviset kokemukset eivät olekaan samanlaisia yksilöiden välillä - ja toimijat tietävät sen - mutta tällä ei ole käytännössä merkitystä
 - sillä ihmiset jatkuvasti **olettavat** että heidän kokemuksensa ovat samanlaisia
 - ja he **toimivat** ikään kuin heidän kokemuksensa olisivat yhdenmukaisia käytännöllisten tarkoitusten kannalta
- Intersubjektiiivisuuden takaa se, että toimijat rutiinimaisesti tekevät mielessään kaksi idealisointia
 - näkökulmien vaihdettavuus (kaikki olettavat että kun henkilöt vaihtavat paikkoja, myös heidän suhteensa esineisiin ja olioihin muuttuvat vastaavasti)
 - relevanssisysteemien yhdenmukaisuus (olettavat, että toiminnan kohteena olevat oliot ja asiat on tulkittu senhetkisiin pyrkimyksiin nähden riittävästi samalla tavalla)
- Idealisoinnit muodostavat yhdessä ns. perspektiivien vastaavuuden.

- Toimijat olettavat lähtökohtaisesti että heillä on yhteinen maailma. Toisaalta he tietävät että maailma nähdään erilaisista perspektiiveistä.
- Toimijoiden tehtävänä on sovittaa perspektiivien ristiriidat niin, että heidän havaintonsa ja tietonsa jaettu luonne ei asetu kyseenalaiseksi.
- Intersubjektiivisuus – sosiaalinen järjestys - perustuu ainoastaan siihen, että toimijat ylläpitävät idealisointeja.
 - Intersubjektiivisesti muodostettua sosiaalista todellisuutta rakentavat ja pitävät yllä vain sen toimijat, sille ei ole mitään muuta ulkoista takuuta
 - Yhteinen kulttuuri voi olla olemassa ja jatkaa olemassaoloaan vain yleisen perspektiivien vastavuoroisuuden ylläpitämisen kautta
 - Perspektiivien vastaavuutta pidetään yllä vain niin kauan kunnes vastakkaiset todisteet johtavat sen korjailuun, muunteluun tai hylkäämiseen
- Luonnollisesti asennoituvalla toimijalla ei ole syytä todistaa, että toisen toimijan toiminta on päämäärien tai aikomusten motivoimaa. Toiminnan lähtökohtana on oletamus, että näin on. Tehtävänä on sen sijaan määritellä näitä aikeita ja motiiveja.

Harold Garfinkel

- 1917 – 2011 USA
- Talcott Parsonsin oppilas Harvardissa 40-luvun lopulla, työskenteli samaan aikaan myös Princetonissa
- Valmistui sosiologian tohtoriksi 1952, 1954 muodosti termin "etnometodologia"
- Työskenteli lähes koko uransa 1954 alkaen Kaliforniassa UCLAssa
- Studies in Ethnomethodology, 1967
- Etnometodologian ja keskusteluanalyysin alullepanija

Harold Garfinkel ja etnometodologia

- Etnometodologiassa tutkitaan toiminnan rationaalisuutta tilannekohtaisen ja kulttuurisesti määrittyneen rationaalisuuden merkityksessä
- Schütz tutki sitä, mitkä seikat takaavat intersubjektiviisen maailman ylläpitämisen. Garfinkelin strategia oli tutkia sitä, mitkä seikat sotkisivat toiminnan organisoitumisen.
- Ns. rikkomuskokeet (breaching experiments)
- Mitä vuorovaikutustilanteissa tapahtuu, kun tutkija puuttuu niihin tavoilla, jotka poikkeavat luonnollisen asenteen itsestäänselvyyksinä pitämistä merkityksistä?

- Jätkänsakkikokeessa koehenkilöä (k) pyydettiin aloittamaan peli. Ensimmäisen merkin piirtämisen jälkeen kokeen suorittaja (s) pyyhki koehenkilön merkin pois, piirsi sen uuteen ruutuun ja teki sen jälkeen oman merkkinsä ikään kuin siinä mitä hän teki, ei olisi mitään outoa.
- Kolme neljännestä koehenkilöistä protestoi ja vaati selitystä kokeen suorittajan toiminnalle. Osa puolestaan oletti, että kysymys on uudesta pelistä tai että kokeen suorittaja pilaili.
- Johtopäätös oli että kaikki koehenkilöt pyrkivät välittömästi normalisoimaan syntyneen ristiriidan. Ne jotka pitivät kokeen suorittajan toimintaa oikeutettuna, olivat vähemmän hämmentyneitä. Ne jotka yrittivät normalisoida ristiriitaa muuttamatta omia käsityksiään pelin säännöistä, kiusaantuivat eniten.

Arkikeskustelun selventämiskoe

Arkisen keskustelun selventämiskokeissa annettiin tehtäväksi ryhtyä tavanomaiseen keskusteluun tutun henkilön kanssa ja vaatia tätä toista selventämään omia aivan tavallisia puheenvuorojaan. Kokeen tekijä ei saanut ilmaista mitenkään, että hän oli tekemässä jotain poikkeuksellista:

”Uhri” vilkutti iloisesti kättään.

K: Miten jakselit?

S: Miten niin jakselen missä suhteessa? Tarkoitatko terveyttäni, raha-asioita, opintojani, mielenrauhaani, vai ...

K: (punaisena ja itsehillintänsä menettäneenä): Kuules nyt! Minä yritin vain olla kohtelias. Hitot minä siitä miten sinä jakselit.

- Kokeissa rikottiin relevanssien yhteensopivuuden ideaalia. Koehenkilöt olivat odottaneet, että kokeen tekijä täydentäisi koehenkilöiden huomautuksia sen tiedon varassa, mitä jokainen tietää ja että koehenkilön ja kokeen tekijän lauseille antamat merkitykset olisivat identtisiä.
- Jokaisessa tapauksessa koehenkilö piti itsestään selvänä, että S täydentäisi K:n lausetta siltä osin, mitä puheessa ei mainittu mutta minkä oletetaan olevan yhteisessä tiedossa ja että S ymmärtäisi näin, mitä K tarkoitti.
- Vuorovaikutus hajosi hyvin nopeasti, kun edellistä vaatimusta vastaan rikottiin.
- Rikkomusta pidettiin epäoikeutettuina ja sitä sanktioitiin. Jotkin koehenkilöt suuttuivat. Toiset puolestaan pyrkivät palauttamaan molemminpuolisen ymmärryksen joko tarjoamalla itse selityksen S:n tekoihin tai vaatimalla sitä häneltä.
- Garfinkelin johtopäätös oli se, että perspektiivien vastaavuuden ylläpitäminen ei ole ainoastaan kognitiivinen tehtävä, vaan moraalinen välttämättömyys. Jokainen toimija luottaa siihen, että toinen toimii asianmukaisella tavalla.
- Oikeutettu suuttumus ja moraalinen kiukku kohdistuu luottamuksen rikkomiseen. Ei niinkään siihen, että vuorovaikutuksen taustalle oletettuja tilannekohtaisia sääntöjä olisi jollain tavalla pidetty pyhinä tai yhteisen konsensuksen tuottamiksi.

- Garfinkel tutki kokeissaan myös sitä, miten vuorovaikutukseen osallistujat yhdessä tuottavat tilanteen ja olosuhteiden mielekkyyden (opinto-ohjaus koe)
- Johtopäätöksinä oli ensiksikin, että vuorovaikutukseen sisältyy suuri joukko oletuksia ja tilannekohtaisia piirteitä. Näitä seikkoja tarkistetaan jatkuvasti vuorovaikutuksen kuluessa ja niiden avulla määritellään jo tapahtuneita ja myös ennakoituja vuorovaikutuksen piirteitä. Osapuolet ovat valmiita menemään varsin pitkälle pitääkseen yllä johdonmukaista käsitystä tilanteenmäärittelystä.
- Toiseksi, relevantin tilanteenmäärittelyn pohjalla ei ole mitään selkeitä sääntöjä siitä, miten käsillä olevista aineksista muodostetaan johdonmukainen taustamalli tilanteen määrittelemiselle. Pikemminkin sellainen oletettiin jo valmiiksi alusta lähtien ja sellaisen olemassaoloon haluttiin koko ajan uskoa.
- Kolmanneksi, tulkinnalliseen yhteistyöhön osallistuminen on moraalisesti sanktioitua.

- Toiminnan merkitys muodostuu vuorovaikutuksessa ja sen kestäessä
- Vuorovaikutuksessa oletetaan ja luotetaan siihen, että kumppani tarkoittaa teoillaan ja puheillaan jotain
- Jos vuorovaikutuksen normaaliksi oletettu järjestys rikkoutuu, siitä seuraa selontekovelvollisuus jonka noudattamista sanktioidaan
- Sosiaalisen toiminnan järjestys perustuu siihen, että toimijat refleksiivisesti suuntautuvat käyttäytymisnormeihin. He olettavat toisten jakavan saman normin ja he pitävät toisiaan vastavuoroisesti selontekovelvollisina.

- Randall Collins tulkitsee Garfinkelin tuloksia siten, että arkinen kokemus "mitään erityistä ei tapahdu" on tunne.
- Vuorovaikutukseen osallistujat kuitenkin yhdessä tuottavat sen tulkinnan ja käyttävät siihen huomattavan paljon vaivaa, samoin kuin siihen että eivät huomaa tekevänsä tällaista työtä.
- Tilanteenmäärittelyjen kriisiytyessä "nothing out of the ordinary" tunne vaihtuu ärtymykseksi tai hämmennykseksi
- Rikkomuskokeet aiheuttivat samanlaisia reaktioita kuin pyhien tabujen rikkominen aiheuttaa: arjen konventioiden rikkominen aiheuttaa oikeutettua suuttumusta.
- Tämän vuoksi voidaan väittää, että konventionaalinen sosiaalinen todellisuus on pyhä objekti.
- Etnometodologia tarkastelee vuorovaikutusta pitkälti kognitiivisena ilmiönä ja sen tavoitteena on paljastaa rutiinimaisia toimintamalleja. Garfinkel halusi osoittaa, ettei sosiaalinen järjestys kuitenkaan voi perustua rationaaliseen ja tietoiseen sopimiseen.
- Etnometodologiassa ei lähdetä siitä ajatuksesta, että instituutiot ovat toimijoille ulkoisia pakottavia toimintaa ohjaavia sääntöjä (esimerkiksi durkheimilainen käsitys normeista), vaan näkökulmana on sen tutkiminen, miten vuorovaikutus toistuessaan lukemattomissa toimintatilanteissa rakentaa tuota instituutiota